

УДК 811.112.2'373

Г.І. КАПНІНА,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ РЕЗУЛЬТАТІВ МОВНИХ РЕЙТИНГІВ НІМЕЧЧИНИ

Статтю присвячено аналізу різноманітних організацій Німеччини, робота яких спрямована не тільки на суто лінгвістичні дослідження, а й на аналітично-статистичне вивчення мовних реалій, завдяки яким складається неупереджена мовна картина Німеччини окремого року. Проаналізовано наступні мовні акції: «Слово року», «Антислово року», «Молодіжне слово року», «Англіцизм року», «Речення року» – мовні ініціативи, які незаангажовано вивчають сучасну німецьку мову. Результати діяльності зазначених мовних рейтингів проілюстровано прикладами.

Ключові слова: німецька мова, актуальна лексика, лінгвальні та екстралінгвальні чинники розвитку мови, мовний рейтинг «Слово року».

Мова будь-якого народу знаходиться в стані постійного оновлення. Акумуляючи досвід суспільства, словниковий запас мовців поповнюється новими одиницями; слова, що вже функціонують у мові, збагачуються іншими значеннями; відбувається адаптація запозичень до граматичних особливостей нового мовного ареалу тощо. Так, на бурхливий економічний розвиток XIX ст. німецька мова відреагувала численними неологізмами в галузі техніки; дві світові війни, в яких Німеччина брала безпосередню участь у першій половині XX ст., спричинили появу великої кількості лексичних новоутворень на воєнну тематику; ознакою німецької мови першої половини XXI ст. є асиміляція англо-американізмів тощо. Потенціал кожної мови – необмежений і її лексична система, яка є послідовним відображенням суспільних процесів у країні, є відкритою, тому завжди буде трансформуватись.

Відомо, що лексика – найбільш рухлива підсистема в мові. Окремі слова, що в ній з'являються, є недовговічними й з часом зникають з активного вжитку. Інші ж закріплюються в мові і поступово входять до її базового вокабуляру. Якщо зміни мови як системи відбуваються на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівні, то тут йдеться про лінгвальні (внутрішньолінгвальні, інтралінгвальні) перетворення. Не менш вагомими є й екстралінгвальні чинники, які слід розуміти як сукупність надзвичайно різноманітних імпульсів, що йдуть із навколишнього середовища й пов'язані насамперед з особливостями історичного розвитку суспільства, переселеннями та міграціями, об'єднанням і розпадом мовних колективів, змінами форми спілкування, прогресом культури, науки та техніки тощо [1, с. 220].

Як правило, саме екстралінгвальні фактори є причиною того, що мова демонструє певну рефлексію на події в державі. Численні філологічні дослідження, присвячені вивченню еволюції мовної системи та впливу на неї лінгвістичних (С. Волков, О. Сенько, Д. Шмельов) та екстралінгвістичних (Л. Баранникова, Т. Лебедева, Є. Розен, В. Тарасова) факторів, доводять, що суспільні процеси здійснюють безпосередній вплив на лексичну систему мови.

Як і інші мови, німецька реагує на події в країні й світі, однак у порівнянні з минулими роками ця тенденція значно зпрогресувала, що можна пояснити тотальною комп'ютеризацією суспільства, поширенням мережі Інтернет, доступністю інформації та

підвищенням загального рівня громадянської активності населення, бажанням брати особисту участь і впливати на життя в країні.

Вищеозначені процеси вимагають постійної уваги, для чого в окремих розвинених державах світу були створені різноманітні Мовні дослідницькі інститути, Мовні центри, робота яких спрямована не тільки на суто лінгвістичні дослідження, а й на аналітично-статистичне вивчення мовних реалій.

Однією з таких установ є Товариство німецької мови, найстарша в ФРН організація з 70-річною історією, яка має на меті своєрідний «догляд» за німецькою мовою та, за ствердженням її президента професора П. Шлобінські, виконує специфічну функцію моста між наукою та суспільством [2]. Товариство німецької мови має представництва в більш ніж 30 країнах світу, постійно ініціює й організовує симпозиуми, круглі столи, дискусії на теми, пов'язані з німецькою мовою, запроваджує численні дослідження, які визначають, як саме змінюється німецька мова і що спричиняє ці перетворення.

Вважається, що одним з найвагоміших продуктів Товариства німецької мови є щорічне опитування на тему «Слово року». Вперше воно було реалізоване в якості експерименту в 1971 р., а з 1977 р. воно проводиться щорічно. Його результатом є слово або вираз, які найкращим чином характеризують політичне, економічне та суспільне життя в країні за минулий рік. Таке слово обирається фаховим журі, до складу якого входять співробітники Товариства. Основним критерієм відбору є не тільки частота згадування слова у ЗМІ, а ще його значущість і популярність. Список понять, серед яких обирається Слово року, є своєрідним мовним нервом року, що закінчується, і може сприйматись як внесок в історію країни [3].

Якщо проаналізувати поняття, що обирались Словом року протягом 40 років, можна простежити, які саме проблеми хвилювали німецьку громадськість останні десятиліття. Це:

– політичні проблеми (**die neuen Bundesländer** (нові федеральні землі), Слово року-1990 (реакція громадян Німеччини на об'єднання ФРН та НДР, в результаті якого почали говорити про так звані «нові землі», які ввійшли до складу ФРН); **Bundeskanzlerin**, Слово року-2005 – рефлексія німців на обрання першої жінки-канцлера за всю історію німецької держави та очікування на якісні зміни в новому політичному курсі ФРН); **Groko** (скорочення, утворене з двох слів: Große Koalition), слово, визначене як найуживаніше в 2013 р. та пов'язане з надією громадян Німеччини на стабільне майбутнє держави в результаті об'єднання основних політичних сил Бундестагу;

– соціально-економічні проблеми (**teuro** (слово, складене з двох основ: teuer та Euro (дорогий та євро), Слово-року 2002, пов'язане з очікуванням значного здорожчання цін після введення готівкового євро); **Rettungsroutine** (порятункова рутинна), Слово-року-2012 на позначення незліченних заходів з метою подолання єврокризи; **Flüchtlinge** (біженці), Слово року-2015 (це поняття стало надактуальним у контексті міграції мешканців Близького Сходу до Європи, особливо до Німеччини, через тривалі воєнні конфлікти в регіоні));

– екологічні проблеми в світі (**Umweltauto** (авто, сприятливе для навколишнього середовища), Слово року-1984 (рік, коли в Німеччині з'явилися автомобілі зі значно меншими в порівнянні з попередніми моделями викидами шкідливих речовин в атмосферу), **Tschornobyl** (Чорнобиль), Слово року-1986, **Klimakatastrophe** (поняття, що позначає наслідки неконтрольованого глобального потепління), Слово року-2007);

– міжнародний тероризм (**der 11. September** – Слово року-2001 через сумнозвісні події 11 вересня 2001 року в США);

– етичні проблеми (**Holokost** (Голокост), Слово року-1979 (реакція на демонстрацію серіалу про життя єврейської родини в часи націонал-соціалізму в Німеччині, який викликав небувалий резонанс та дискусії в країні));

– проблеми, пов'язані з невиліковними хворобами (**Aids** (СНІД), Слово року-1987 (в цьому році в мас-медіа активно почали дискутувати на тему невиліковних хвороб, що дуже швидко поширюються)).

Деякі рази словом року в Німеччині обирались поняття, не пов'язане з гострими політичними чи соціальними проблемами. Так, найуживанішим словом 1995 р. стало поняття **Multimedia** на позначення інформації комбінованого типу на одному носіїві (здебільшого, цифрового характеру); найпопулярнішим у 1999 р. стало слово **Millenium** завдяки численним очікуванням, як негативним, так і позитивним, що були пов'язані зі

зміною тисячоліть; найчастіше вживаним словом 2006 року, року, коли в Німеччині проходив Чемпіонат світу з футболу, стало **Fanmeile** (фан-зона для вболівальників); Слово року-2016 – **postfaktisch**, поняття, що позначає прагнення великої кількості людей ігнорувати факти, чути неправду, бути введеними в оману, замість того, щоб дізнатись про неприємну реальність.

Традицію визначати Слово року започатковано і в інших країнах світу. Так, в Україні Слово року визначається з 2013 р. Український суспільний дискурс традиційно переобтяжений політикою, тож більшість інших слів-претендентів на звання слова року мають політичне забарвлення. Першим офіційно визнаним найуживанішим в українському суспільстві словом став іменник «**євромайдан**». Найактуальшим у 2014 стало слово «**кіборги**» у значенні «захисники Донецького аеропорту». Слово «**блокада**» у зв'язку з блокадою окупованої Автономної Республіки Крим було названо словом 2015 р. «**Корупція**» стала словом 2016 р. як слово, що найкраще підсумовує суспільну дискусію року. «**Безвіз**», на думку укладачів словника «Мислово», найкраще відображає настрої та переживання 2017 р. [4]. Як бачимо, в українській версії щорічного мовного аналізу найбільш вагомим поняття дійсно домінують політичні реалії. Через тривалий проміжок часу за допомогою цих слів можна буде крок за кроком реконструювати історію нашої країни, адже поняття, що обирались словом року, справді є емкими, багатозначними, символічними, такими, що дійсно хвилювали українське суспільство в аналізованій проміжок часу.

У контексті якісного аналізу актуальної лексики у ФРН визначається й Антислово року. Це – мовно-критична акція, що була започаткована німецьким германістом Горстом Дітером Шлоссером у 1991 р. в рамках лінгвістичних досліджень, що проводились Товариством німецької мови, а з 1994 р. функціонує як самостійна ініціатива.

Її метою є сприяння формуванню мовної свідомості та почуття мови в німецькому суспільстві. Особливу увагу журі «Антислова року» звертає на об'єктивно необґрунтовані або негуманні публічні висловлювання, стимулюючи повсякденну мовно-критичну реакцію в суспільстві [5].

Вивчивши, які поняття ставали Антисловами року в Німеччині, можна, як і у випадку зі Словом року, простежити, якими проблемами переймалися громадяни ФРН у той чи інший період. Так, наявність соціально-економічних проблем у країні констатує Антислово року-1997 – **Wohlstandsmüll** зі зневажливою семантикою на позначення людини, яка не може або не хоче працювати, отримуючи від держави таке гідне соціальне забезпечення, при якому вона й не буде прагнути шукати роботу. У той же час ця соціальна допомога формується із відрахувань працюючих німців, саме через невдоволення яких зазначене поняття і ввійшло у вжиток.

Про перманентну проблемну ситуацію з біженцями в Німеччині свідчать декілька Антислів року: **Überfremdung** (1993) – штучний аргумент проти притоку нових біженців до країни, які своєю культурою, традиціями та звичаями будуть таким чином впливати на німецьке суспільство, що власне німецькі культурні реалії будуть під загрозою відчуження; **freiwillige Ausreise** (2006), вислів на позначення «добровільного» від'їзду біженців на їх історичну Батьківщину, який спричинений відсутністю шансів кар'єрного зростання та повної соціалізації в німецьке суспільство; **Gutmensch** (2015) – Антислово року, що символізує громадянина Німеччини, який наївно вважає, що ФРН може допомогти всім біженцям, які саме в Німеччині намагаються розпочати нове життя. Насправді ж країна не може безкінечно давати прихист і матеріально забезпечувати такі категорії переселенців.

Реакцією на сімейну політику в країні стало Антислово року-2007 **Herdprämie** (премія за стояння біли плити). У цей рік державою були введені спеціальні фінансові бонуси для сімей, діти яких виховувались батьками вдома, а не в дитячому садочку. Таким чином уряд ФРН намагався вирішити проблему з постійною нестачею місць у дошкільних виховних закладах. Однак населенням такий політичний крок був сприйнятий негативно, а саме, як намагання звільнити німецьку жінку (рідше – чоловіка) від необхідності, а відтак і можливості працювати.

Продовженням мовних рейтингів «Слово року» та «Антислово року» є «Речення (вислів) року». Це – починання приватного характеру, воно не є комерційним та позиціонується як таке, що є вільним від реклами продукції чи фірм. Речення року виділяє найактуальніші теми й демонструє, як один вислів може здійснити непересічний вплив на громадськість.

Ця мовна акція дає можливість громадянам Німеччини в повній мірі усвідомити, який вплив на суспільство здійснює мова [6].

Історія «Речення року» є недовгою: вперше найуживаніший вислів року обирали у 2001, а у період з 2004 по 2008 рр. найбільш актуальне речення року не визначалось. Речення року-2003 – назва відомого у всьому світі талант-шоу «**Deutschland sucht den Superstar**» («Німеччина шукає таланти»); цитата з одного з засідань німецької партії CSU (Християнсько-демократичний союз) 2014 р. «**Wer dauerhaft hier leben will, soll dazu angehalten werden, im öffentlichen Raum und in der Familie deutsch zu sprechen**» («Той, хто хоче жити тут (у Німеччині) довгий час, має розмовляти і вдома, і в громадських місцях німецькою мовою»), скерована усім іноземцям, які прагнуть жити у ФРН, користатись матеріальною допомогою, але які не намагаються соціалізуватись у німецьке суспільство, насамперед, ігноруючи німецьку мову; найвідомішою фразою 2015 р. стала емоційна репліка німецького бундесканцлера А. Меркель «**Wir haben so vieles geschafft – wir schaffen das**» («Ми зробили так багато, ми зможемо й це!») у рамках прес-конференції з приводу ситуації з біженцями.

У контексті популярності вищезазначених мовних рейтингів відоме німецьке видавництво Langenscheidt у 2009 р. започаткувало конкурс на найактуальніше Молодіжне слово року («Jugendwort des Jahres») [7]. Ця ініціатива безліч разів підлягала критиці, адже Молодіжне слово року – це майже завжди лексика, не прийнята в широкому вжитку, елемент молодіжного жаргону тощо. Утім, за німецькими молодіжними словами-переможцями можна простежити, які саме питання хвилювали молодь у тому чи іншому році. Так, у 2008 році серед молоді ФРН особливо популярним було поняття «**Gammelfleischparty**» («Вечірка для тих, кому за 30» (дослівно, для «брухту»)) на позначення надпопулярних у цей час розважальних заходів для людей старше 30 років. Молодіжним словом року-2015 стало складене слово **Smombie** (Smartphone + Zombie) – смартфон та зомбі, що позначає людей, зомбованих сучасними гаджетами.

Відображенням реальної мовної ситуації в країні, а саме, вживання великої кількості англіцизмів у власне німецькій мові (підтвердженням чого стала поява лексеми **Denglisch**, що характеризує німецьку мову початку нового століття) виявилась мовна ініціатива «**Anglizismus des Jahres**» («Англіцизм року»), започаткована професором Берлінського університету А. Стефановичем [8]. Запозиченням 2010 р. (першого року, коли проводився цей рейтинг), що прийшло в німецьку мову з англійської, було обрано слово **leaken**, в наступні роки переможцями ставали не тільки окремі лексеми, а й морфеми або салогани: **Shitstorm**, **Crowdfunding**, – **gate**, **Blackfacing**, **Refugees Welcome**, **Fake News**. Безсумнівно, нові лексичні одиниці, які асимілюються німецькою з англійської мови, сьогодні є невід'ємною частиною активного словникового складу німецької мови.

Спираючись на вже наявні результати названих мовних ініціатив Німеччини за 2017 [3; 5; 6; 7; 8], зазначимо, що Словом року-2017 було обрано вираз «**Jamaika-aus**» на позначення невдалих перемовин щодо утворення нової коаліції після парламентських виборів; **I bims** стало Молодіжним словом року, воно символізує навмисне неправильне написання виразу «Ich bin's» (реакція на поширену в німецькому суспільстві думку щодо тотальної неграмотності молодого покоління); реченням, що якнайкраще віддзеркалює події 2017 р. в Німеччині, було проголошено вираз К. Лінднера «**Es ist besser, nicht zu regieren, als falsch zu regieren**» («Краще взагалі не керувати, ніж керувати неправильно») – відмова Вільної демократичної партії ФРН брати участь у перемовинах щодо створення парламентської більшості; Анти-словом-2017 стало словосполучення «**alternative Fakten**» («Альтернативні факти»), огидний та оманливий вираз для спроби зробити фальшиві твердження прийнятними в якості легітимного засобу публічної дискусії; англіцизмом 2017 р. було обрано слово «**Influencer**», на позначення (переважно) молодих людей, які завдяки своїй в соціальних мережах здатні формувати громадську думку.

Ознакою майже всіх без виключення мовних акцій, описаних вище, є те, що запропонувати своє слово чи вислів на конкурс найактуальнішого в році може пересічний громадянин ФРН. Тобто, навіть беручи до уваги той факт, що підсумки таких конкурсів підбиває компетентне журі, варіанти слів, що переможуть, все одно пропонуються звичайними дописувачами спеціальних Інтернет-порталів, наприклад, «Gesellschaft für deutsche Sprache e. V.». У такий спосіб складається неупереджена мовна картина Німеччини окремого року.

Отже, проаналізувавши результати досліджень різноманітних мовних рейтингів Німеччини, можна стверджувати наступне: на розвиток німецької мови впливають як лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники, вони формують пласт активно вживаної, соціально гострої лексики сьогоденної ФРН. Слова, що віддзеркалюють коло проблем, які хвилюють німецьке суспільство, презентують політичні, соціально-економічні, екологічні, етичні події в країні, а також проблеми, пов'язані зі здоров'ям людини в глобальних масштабах, при чому слова на політичну тематику в цих дослідженнях домінують. «Слово року», «Антислово року», «Молодіжне слово року», «Англіцизм року», «Речення року» – мовні ініціативи, які незаангажовано вивчають сучасну німецьку мову.

Особливості розвитку лексичної системи німецької мови – мета наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / [под общей ред. член-корреспондента АН СССР Б.А. Серебренникова]. – М.: Наука, 1970. – 597 с.
2. 70 Jahre Gesellschaft für deutsche Sprache. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gfds.de/70-jahre-gesellschaft-fuer-deutsche-sprache/> (останнє звернення 26.03.2018).
3. Das Wort des Jahres. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gfds.de/aktionen/wort-des-jahres/> (останнє звернення 26.03.2018).
4. «Безвіз» – слово року-2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://myslovo.com/?page_id=4634 (останнє звернення 26.03.2018).
5. Unwort des Jahres. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwortdesjahres.net/> (останнє звернення 26.03.2018).
6. Satz des Jahres. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://satzdesjahres.de/vorgeschichte.htm> (останнє звернення 26.03.2018).
7. Jugendwort des Jahres seit 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jugendwort.de/jugendwoerter-des-jahres-seit-2008/> (останнє звернення 26.03.2018).
8. Anglizismus des Jahres. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anglizismusdesjahres.de/anglizismen-des-jahres/> (останнє звернення 26.03.2018).

References

1. Serebrennikov, B.A. (ed.) *Obshhee jazykoznanie: formy sushhestvovaniya, funktsii, istoriya jazyka* [General linguistics: forms of existence, functions, history of the language]. Moscow, Nauka Publ., 1970, 597 p.
2. 70 Jahre Gesellschaft für deutsche Sprache [70 years society for German language]. Available at: <http://gfds.de/70-jahre-gesellschaft-fuer-deutsche-sprache/> (Accessed 26 March 2018).
3. Das Wort des Jahres [The word of the year] Available at: <http://gfds.de/aktionen/wort-des-jahres/> (Accessed 26 March 2018).
4. Bezviz — slovo roku-2017 [Bezviz — the word of the year 2017]. Available at: http://myslovo.com/?page_id=4634 (Accessed 26 March 2018).
5. Unwort des Jahres [No word of the year] Available at: <http://www.unwortdesjahres.net/> (Accessed 26 March 2018).
6. Satz des Jahres [Set of the year] Available at: <http://satzdesjahres.de/vorgeschichte.htm> (Accessed 26 March 2018).
7. Jugendwort des Jahres seit 2008 [Youth word of the year since 2008] Available at: <http://www.jugendwort.de/jugendwoerter-des-jahres-seit-2008/> (Accessed 26 March 2018).
8. Anglizismus des Jahres [Anglicism of the year] Available at: <http://www.anglizismusdesjahres.de/anglizismen-des-jahres/> (Accessed 26 March 2018).

Статья посвящена анализу различных организаций Германии, работа которых направлена не только на сугубо лингвистические исследования, но и на аналитически-статистическое изучение языковых реалий, благодаря которым складывается объективная языковая картина Германии отдельного года. Проанализированы следующие языковые акции: «Слово года», «Антислово года», «Мо-

лодежное слово года», «Англицизм года», «Предложение года» – языковые инициативы, незаангажированно изучающие современный немецкий язык. Результаты деятельности указанных языковых рейтингов проиллюстрированы примерами.

Ключевые слова: немецкий язык, актуальная лексика, лингвальные и экстралингвальные факторы развития языка, языковой рейтинг «Слово года».

The article gives an in-depth analysis of different organizations in Germany, the work of which is directed not only to linguistic investigations but also to analytical and statistical study of the language phenomenon, and thanks to which the impartial language picture of Germany of every specific year can be completed. The next language actions, namely “The word of the year”, “Antiword of the year”, “Youth word of the year”, “Anglicism of the year”, “Sentence of the year” – language initiatives which investigate the German language without bias. The results of the abovementioned language ratings are illustrated with the examples.

Key words: german language, up-to-date vocabulary, linguistic and extra-linguistic factors of language development, language rating “The word of the year”.

Одержано 21.03.2018.